

Szalmakomiszár

M. múlt századi magyar drámaíró — kinek Tragédiáját minden magyar színpadi mű közül a legtöbb nyelvre fordították le — apokrif elmékedései, Pestre, az 1861. évi országgvülésre utaztában, ahol is a felirat vagy határozat kérdésében, valamint a nemzetiségek ügyében készült gyűjtő hatású szónoklatra; följegyezték, milyen eredménnyel, de hol vannak már fölünk — Kedves Olvasó! — azok az idők.

Mottó: „De legalább céljaink legyenek nagyok.” (Bretter György)

I.

Álom
 megint álom
 En Endymion kegyeltje
 zajgás, kuszált képek;
 előldódni;
 kötetlenül;

Ismeretlen meghatározottságban lebegve; bár itt is bizonyos törvények szerint, miket sejtteni vélsz de nem mondhatok ki — az álom titkolódzása. Rejtve előlünk a törvény, miközben biztos tudomásunk van hatásáról, az erőről, amely most vákuumot teremt, lebegtet, s nem enged fellebbenteni a képek kárpitját. Mintha tarkód mögött játszódnának az események, de te csak az árnyékát látod. Mint megbomlott teátrumi színjáték. Boldog révület mégis. Mert az egész ellenőrzésed alatt, mintha a kakasúll magasából néznéd. De te más vagy mint a többi néző: inkognitód titka — az alatt folyó játék irányítása. Magad sem tudod hogyan, de a szálak mind a te kezében csomósodnak, holott alatt te is ott vagy a játékban. Alteregó az, vagy te magad? te, Endymion kínzóitja, misztikus, spirituális kettőződésben; hisz álmodik amaz is, mint én itt. Legyetek éberek — óv a görög, míg maga is az álmára figyel, s mondom én is, bár nem szabadulhatok. Becsvágyam is más. Nem tudhatom, milyen e férceles, becséröl most tisztába jönnek. A színészek értik a mesterségüket, a játék emelkedett, a közönség még várakozik. Még minden lehet: bukás is, babér is. Mégsem itt kellene ülnöm. Nem látom a színpad mélyét. Előrehajlok. Mégcsap a földszinti tömeg kipárolgása. A színpadkép pedig, hiába erőltetem a tekintetemet, szökik, szakadozik, foszlék, enyész.

Mint mindig, ha az álom akarása ébresztett fel.

Azaz hogy álmodt látni, s ilyen figyelemmel tapadni a lidércképekre, csak ébredés lehet. Nem tudni, mióta van ébrenlét és nem álom; s nem fantáziálás-e, álmolygó természetem kedélyes demonstrációja.

S mi az álom, most, hogy a kultúrgyak szigorúsága rám tekint, s a gyengeség kezében, meg a kéjes fájdalom hol üljessontajm ízesülnek, magamra eszméltetnek. Mi, ha nem az éteribb elem lelkünkben? Szublimált élet, melyből erőm még nem költözött vissza belém.

Ez az erőtlenség reggelente. Az akaratlanul felnyíló szem. Ébredésem, kedvenc ábrándból tiszta felfogásra.

Ora.
 Kandalló. Hideg hamu.
 Karosszék.

Megváltónk képe. E szűk határu lét a biznyság, hogy nem álmodik bennünk valaki?

Az élet is, mint az álom. Egy földi enyész, minden minden vész, minden elenyész, de vannak álmaink.

Ideál? Réal?

Nem jutok közelebb magamhoz.

Feljegyzéseim, céduláim között akár egy is, magamról készült-e? A költőletlen reggel sugarainál milyen döreség felhalmozott jegyzeteim haszontalan tömege. Szükségtelenek egytől egyig. Miért kellenének a tenger sós izéről;

az algákról;

a Patagóniában találtatott vízözön előtti rőnsnyögről;
 majmok közt legközelebb az orángután;
 sphinx ligustri fagyalfán termő hernyó;
 a Memnóniumban egy szobor 50, másik 55, harmadik 75 láb magas és válla közt 25 láb;

csak a mi napszisztémánk 493, 204 □ mérföldet fog el, az első fix csillagok 4 miljomszor miljom mérföldre vannak, s a legközelebbi csillagcsoporthoz a napfény, mely hozzánk 8 perc és 13 másodperc alatt ér 20 miljom mérföldön, oda csak 9000 év múlva érne.

1861 plusz 9000 év....

Döreség minden.

Mégis: kibékülésem a világgal. Vissza kellett ehhez találnom a bájleplű múltba. És a gyerekelm nélkül sikerülhetett volna-e?

Különös: az összebékülés a gyönyör fölül.

Gyerektől a nevetésem, attól, hogy egyik pillanatról a másikra láttam. Edes mama még nem volt az agyamuál, hamarabb ébredtem, mint számították. Mintha ekkor döbbenék szobám látására először. Forró és édes érzet ömlött el rajtam, kipenderített fekhelyemről, öltözésre is állig hagyott időt, ismeretlen vonzás gyakorolt rám hatást, s ragadott magával. Senkit nem találtam, mintha kihalt volna a kastély, csak egy cselédet, amint vasalt. Felébredt az úrfi? — megállapította inkább, mint kérdezte, azzal újból hátat fordított, vízzel hintette be a fehér lepedőt, majd a forró vas alatt serceve enyészett párává a víz, s minden; betöltött a szél szárította fehér anyag vasalt szaga, meg a faszén. Ébredés utáni érzetem nőt, nem fogyatkozott, úzott tovább, végig a folyosón, ki az udvarra. A lépcsőn elbájozva torpantam meg — egyáltalán: az egyre növekvő hevület és a többszöri megtorpanás, majd elragadtatott nekilodulás éi bennem valójában, mint a gyerekkori emlék váza —, az októberi idő beállt egyensúlya, a park bokrainak, fának, rejtkehelyeimnek pompája, amely mégis a szomorúság megmagyarázhatatlan vetületével állt az időben, nyugtózott le. Gazdagság és bőség olyan fokon, hogy nem győzőm számba venni. Mintha karácsonyi hangulattal nem győznék betelni. A világ örök karácsonyi hangulata. Millió teremtmény mérhetetlen nagy világa. Majd tovább, és még most sem akadtam rá senkire. Aztán a cselédek udvarrészében az a tót menyecske, amint minden benyúl a kemencébe a hosszú nyelű lapáttal és a domború, szántásbarna kenyereket sorra kihúzza, két melle közé szorítja mindegyiket az élével, s a patyolatfehér libaszárnyal leseprí róluik a hamut, a libaszárnyakkal, amit ha csak tehettem, elcsentem, s Ikaruszként magamra kötöttem. Néztam, amint sorra leseprí mind, majd katonásan a kenyérbroszra helyezi, s ekkor keresztet vet rájuk, míg velem egykorú lánya a félig égett fadarabokkal babrál, már könyéig fekete, orra körül csupa maszat, fölnezz rám, elmosolyodik, én is mosolygok, majd visszatartatatlannal kacagok. Az anyja kezében megáll a libaszárny, lányára néz, majd rám. A lány még tévován mosolyog, aztán ő is csak néz, mint az anyja. En pedig kacagok, túlárad bennem a látvány, de még érzem, hogy van tovább is, ez még nem a

végpont. Meghallom edes mama hangját: Emili! Emim! Szaladok feléje, ő kitarja a karját, érzem amint futás közben megpattan bennem a kacagás és túlcserdül örömem. „Ma chère Mère”. Mire edes mama magához ül, már zokogok, pedig boldog vagyok. Hirtelen megértem, hogy porszem vagyok, s bújnék még jobban edes mamához. O azonban most már távol tart magától, aggódva kutatja arcom, tanácsalanságában ismételteti: Emim! Edes. jó Emim! Emim! De nem engedi, hogy belésimuljak, pontosan tudni akarja, mi is történt velem. A tót menyecske gyanakszik. Vagy a kislányra. Anya és lánya megszeppenve néznek bennünket, majd a lány magához veszi a kemencepadkáról a bátyja kukoricaszárból készült hegedűjét és szó nélkül nekem adja. Az anyja magához rántja a kislányt és többször a kezére ver. Az sírás nélkül elszalad, tudom, hogy hová bújik, ott fog majd szipogni a bűvölyünkön. Edes mama most már magához ölelne, de én ellököm a kezét, és már nem sírok, hanem dühös vagyok. Emim! Edes, jó Emim! Véletlenül meglököm a deszkát, amin a kenyerek sorakoznak, azok pedig mint a kislánygók, szétgörögnek, egy a lábam közé keveredik, futomban elvágodom. Edes mama felemel, most már tehetetlen dühömben sírok. Kezét a homlokomra teszi, megrémül. Lefektet, s napokig fel sem kelhetek.

Szégnyen, mardosó szégnyen sokáig.

A lány előtt.

Anyám miatt.

A gyönyörködés mégis onnan.

Fontenelle-jel: a természet műveiben megnyilvánuló végtelen változatos-ság.

Egyensúly. Nyugvópontra jutott lelkem. Mégis örökké ez az inga: ideál—real; ideál—real.

Talán az ilyen emlékeket kellene? Románt mégis?

Álmaimból se semmit. Valakinek az álmát mégis. Szontágtól?

Vagy táblabírói adoma a megyeházán? Ott ennél vastkosabbat is.

A börtön szűk körében ilyen álmok felmondása. A férfi nyomorúsága a természetétől: mártírból kamasz újra mind.

Egy ilyen Selénétől kegyes hajnal után, amikor a nedvességfolt köldökömre hült a cella virradati hidegében, valaki: „Egy ember álmoda. Egy bűvös gyűrűt kapott egy tündértől, mely neje hűségét biztosítja, felébredt, s ujja nejeinek bizonyos testrészében volt.”

Hanyat fordulva.

A test.

A testem.

Kiterítve.

A csontváz rendszere. A bokám körül ugyanaz az édeskés fájdalom, mint ujjperceimben. Összebékülve a fájdalommal. Összebékülve a testemmel: anyag, mely figyelmem tárgya.

Hanyatt mindig szorongás. A lapockának, a bordák pánccélzatának, a esz-golyák terekeny láncának, a medencék áldozati edényének, lábszáraknak ugyan megnagyvás. Végso nyugalmi helyzet. A halál helyzete. Az anyag helyzete.

A nő.

Kettéválás: míg csontjaim pihennek, s kellemességük, mint gyógyvizes fürdő, addig léglárataim kellemetlenkedése, orrom elűmődése, a nyitott szájon át beáramló lég, mintha pelyvát nyelnék, minden részecskéjében szúr, mellitájkéi tompa fájdalom, szívem a fülemben dobol.

Sajgás megint. Létezésem jele. Oldalra fordulva: a magzat biztonsága. Önmagam melege. Nyugodt lélegzés. Torkom nem kapar úgy. Orromon át szabadabban jár a lég.

Az emlékezet nélküli létből, kikutatathatlan hajdankori léteimből ebben a pozícióban ébredés emmagamra. A fekvések emléke. A violaszöpr — köhögés ellen — örökké üvegcsében az agyám mellett. Az édessege, hogy szét-ömlik kívánság nélküli inyemen.

Mindnyáján Ádámok vagyunk.

Mérőnöm a múltba, mintha nem is magamban függne alá.

A befejezettség mámore tart még. Meddig hihetem még, hogy nagyra jutottam?

Ez az álom is;

döreség, tudom. Irni a Mózeset befejezni, míg a másik sorsa el nem dől. Mert visszavet majd. Tudni, hogy porosodik majd az Akadémia levéltárában. Mint a forradalom előtt a Herkules és Deanére; vagy a Mária királynő.

Dicsvágy feszítene, mi a legutolsó tollforgató szerint is a költészet leg-főbb sarkallója, ahogy ifjúságom idején tudtuk?

Még hiszem, hogy ez most másforma mű, mint rendesen színműveink. Még érzem, hogy egy félreértés nevésségessé teheti, egy helyes felfogás nagyja.

Benne bizhatom, benne kell bíznom, akít magát is pályadíj emelt nagyja. Függeni mástól. Szabad lételem.

Mások ítélete.

En, az emínsen. Metaphisikából 2. emínsen. Lónyai utánam 14-gyel, Benitzky 12-vel, Boronkay 9-cel. A históriából Balassa közscandalumra 1 ó. A hű gyermek. Ma chère Mère! Ma chère Père!

Igen busított leveled, melyben kételkedsz iparkodásomon, midőn mégis egy a céloom: néked megelégedésedre lenni, és valóban a pénzt nem haszontalan költeni.

A tegnapi álom kitisztultabb, mint ez a mai.

Gyalogszerrel fölfelé a mélyútban, két oldalt omladozó löszpartok, aká-cok föltároló gyökérzete, titokzatos üregek, homály; a kaptató végén a lombok alagútjának torkában az ég. Cszimám elmerül a homokban, mintha iszapban. Szinte egy helyben. A gyökérindák mozgolódnak, kapaszkodót keresnek. Erőfeszítem már emberfeletti, de nem kétségbeesett. Fennsíkra érek, gabonátbla sárgája, nyugalma, ameddig a szem ellát. Kocsit szeli ketté, zart kocsit halad rajta. Kiderül, hogy azután igyeksem. Nekirugaszkodom, felemelkedem, s máris a levegőg magasából látom a hullámzó rönöknél csapásokkal. A kocsit megáll, kiszáll belőle valaki. Nem fölőtte repülőket át, hanem tiszteletudóan küssé balra letérek a kocsit nyomvonalaról, majd a lovak előtt újból az út fölé és szállok tovább. Viszont mintha mellette állnék. úgy látom és hallok, amint levezi cilindert — ügyetlenül áll rajta, mint homlokban a sarkantyú, és kézbevéve se igen tud mit kezdeni vele, s most fedetlen fölvel látszik, hogy egyszerű és csendes falusi ember — majd azt mondja megfontolással után: „Jól tempóz”. És ez a legnagyobb dicséret, amit valaha kiejtett a száján. Akkor már tudom, hogy ez Arany. Boldog izgalommal úszom a levegőben, Gyarmat felé, a szűgyi gabonátblák fölött.

Fel hát!

Kijutni magamból. Mikor szántam mostanában ennyi időt magamra?

Fel hát!

Hosszú még az út. Volt-e már félteni valóbb útpoggyászom?

Mi lényed két sarkköve, összezárva, hordozhatóan.

Egyensúly.

Kedélyed ingamozgása megszüntetve.

A házküszöbön túl — ezek híromdóim.

Köddalkotás — elfújja az elmúlás szele. Az enyészettől a költészet is szívvilágod vajh mily csekélyke részét menti ki. Ened zárt egyéniségi hol leled föl? Melyikben inkább? A költészetben-e vagy, a szónoklatban?

Távol jutottál magadtól. Levés és enyészett közt tetted és mű. Am egyikben sem leled föl lényed, s amúgy is döreség mindkettő.

Mégis.

A közönséges mindennapi élet apró nyúgel olyannyira jelentősékké lettek, hogy már-már korszemléként kínálták magokat. Dőre földi gondok a tisztább szellemiség helyett.

Szellemvoltunkban jelen lenni a világban.
Igy hinni magunkat a legmagasabbra is méltónak.
Igy közeledni,
Igy megnyílni előttünk, ami eddig merev és kemény volt, hogy zavarunk elmúljen a világállapot láttán, s ne essünk áldozatul a percnek; hogy a szellem proteuszi alakváltásainak méltó lakhelyül kínálkozhassunk.

II.

Kimozdulni.
Úton lenni.
Az otthon küszöbén innen előbb-utóbb melankolikus gyászgondolatok. Megáporodott önmagunk.
Bizgás. Eletzaj. Csillámzó mezőség.
A lovak prűszkölése a felszálló harmattól, horkanásaik a nedvesség érzetében, a tavaszi nap ígéretes özön alatt.
Pityang ártatlan buzogánya. Kutyatej napmelegtől nyílt ernyője. Vadrózsa. Bibicisirás. Az ártér szárnyasoktól sodrozódó víztükrök. Salátaboglárkák szívdéridő sárgája.
Héja az vagy karvaly? Ott szítál a célpontja fölött, majd alattomos árnyéka átrendül a szántók földe.
A tavasz csábos ígértországa fölött, az otthonos kék ég alatt ott a fenyegetés. A műforma szigorú összecsengése a valóság két végpontja között. A természet ritka együttérzése velünk? Vagy rejtelmes példabeszéd? Hiszen a zövd ligetet vesszük inkább tudomásul, a fűzek szelevedni kikeletjét, az ébredés paradicsomi lugasát.

Ma már tartózkodásod.
Tudástól fékezett rajongás, Mégis a tél alatt prózalva aszott lelkünk megdúsulása. Leróhatatlan hála visszafogott érzülete. Az ifjú lélek azonosulási vágya ilyenkor.

A lélek expanziója: magam a világ helyén. Mintha a magad teremtménye lenne minden, szétszóródván a világban, egy vagy azzal, s nem tudod még, hol vannak határaid. A tót lányka sírása és az ezt befoglaló élményed lett volna az első figyelmeztetés?

Emlékezhetünk-e a múlt állapotára?
A nem-tudásra?

Hányszor üzetél ki, amíg lelked e fennsíkjára kijutottál?
Kezdetben még semmit sem tudsz. Ami fáj, az fáj, ami kellemes, az kellemes. Pedig a fájdalomtól és a kellemességtől már gyanút kellene fognod. Még nem, még semmit sem. Aztán a szűgyen. Először talán a szűgyen. A szűgyen tudomásodra hozza a testedet. Felsejlenek a határaid.

Ettől kezdve másként fájalsz, másként érzed.
Első kiüzetés: a határok közé szorított lélek nosztalgiaja.
Az emberi élet üres rámái a határtalanság után.

A rád nehezülő komor érzélem: melancholia. Rád keményedik.
Erzékletlennek tartanak már, s nagyon is romantikus vagyok; bajod, hogy soha nem találsz, ki megért.

Majd a másik test.
A nő. A sóvárgásban visszatérő nem-tudás.
Az a bál. A gyertyák remegő lángja. Valaminő eszme is a lángról, az anyagtalanságról. Fel is jegyezem.

„Nézze az ifjú Madácho! Orcái krétafehérek, de a szeme ég.”
„Azt beszéllek, könyvmoly. Ráment a melle az örökös görnyedésre.”

„Ugyan, kedvesem! Hová tette a szemét? Látszik, hogy a szezon elején tartunk! Tüzet fogott az ifjú! Biztosítatlan, kedvesem, hogy a farsang alatt keveset fog belélegezni a könyvtárszobák gyilkos porából.”

„Ma cher! Ne mondja! És ki a kicsike?”
Ki is? Ki is?

Emlékezhetünk-e a múlt állapotára? Az átélt tapasztalat meghaladhatatlan homályossága.

A sóvárgás kéje. Fájdalom és kellem.

A hasonlíthatatlan édesség egész testedben. A test van. Test vagytok, mondod később. Mire ezt megtanulni véled — hisz' rossz tudás ez, mert a lokalizálhatatlan édesség, amely az emlékekkel visszajár, meg az álom, az álomok mást őriznek —, felperzselődik a lugas.

Második kiüzetés: apad és tetőzik a vágy. Telik és fogy a hold: ennyi a második? Nem. Ebben több áldozat volt.

Orvosi rendleteknek fogva — torkom gyakori gyengélkedése miatt —, állapotom leköszönni készlet...

Sréter dicsérete akkor már oly távoll. Becsülete és hazaszeretete a koreszméktől érintetlenül is dicséretet tolt volna a nyelvére. Önhittségemben nem merem vékával az iránta való becsülésem.

Pestet hoztam magamban. A zalgást. Koreszméket.

Gyarmaton helyette a táblabíró pipafüstöt felkavaró önérdék. Vagy a helyi természetű cinizmus, amely ma ismét dívo magatartássá növekszik.

Ne vonultam volna ki a vármegyeházaról egy délibáb ígétében? A lugas csábképe magához vont. Választásnak hittem.

Önerőm demonstrációjának. Nagykorúságonnak.

Mert föllettem. Valóban. Pedig akkor már a forradalom szele. Más érzékelt? Érzékeltette valaki akkor már?

Tenyészni kis köröndnek lágy öleiben.

Vesztelgelné nincs időnk, mert az idő fejünkre nő.

Iparegyesület.

Honleányok, csak honi kelmet viseljete.

Méltóztassanak magokat alakítani.

Nyerstermekelink tömérédek, gyártmányokká alakítva a népesség nagy részét fedezhetnének kényelmi cikkekkkel, s megszerzésükre a feldolgozás költéségi által módot nyújthatnának a szegényebbeknek is.

A tapasztalás még hátra volt.

A kétség, mint felhő árnya a termőföld fölött, olykor átvonult a nyugalomok.

III.

Két gyermek gyanútlanul együtt, az önállóság mámorában. Az édes jelenben egymás szemében látni a dicsfényt.

Tükör és visszhang: a határtalanság elvesztése.

De még nincs róla tudomásunk.

A vágyakozás teljessége után kettős meghatározottságban: család, s tulajdon.

De messze még az eszmélés. Még büszkeség és nagy tervek. Az erő érzete. Pedig csupán a boldogság tagolatlansága. Hisz' család-e már a telhetetlenül újból és újból megújuló vágy zabolátlan csatangolásainak tere? Tulajdon-e, amelyben tapasztalt kasznárunk kedvünkre enged belekapni hol ebbe, hol abba, mert látja, hogy passzó az, s nem a gazda jószágot termőre bíró erős keze, tudván, hogy végül rámarad minden; játéknak rendbe tenni is?

A halál sem íjeshet most. Jó lenne halni így, kettős halált; a halál borostyánjában konzerválódna örök időkre boldogságunk; mint a fenyőgyantába ragadt rovarok.

A halálvágy, amelynek gondolatát még megosztom. Minő meglepetés: kéjét, s kéjem szítom vele.

Első nyarunk után az ősz. Les ránk a lehangelés. Az emberi élet üres rámsit már kítapogattuk, de még nem tudjuk mit érintettek ujjaink.

Koraöszvi esti séánk. Mintha gyermeket vezetnének.

Mintha jóval idősebb lennénk.

Már Lónyayné is ezért. Menyus más kedély. Koravén vagyok. Napjaink száma nem szolgál ehhez mértékességül. Alig huszonhárom év.

Ö mellettem a tizennyolc évével. Megborzongott. En már tizennyolc évesen is mint huszonhárommal. Már hazafelé a Messzelátó dombról. A harmat lassúdan épp a mezőre szállt. A völgyből jobbagyalui életzaja az alkonyattól megszürtén hatolt fel hozzánk. A dombhajlat eltakarta előlünk guilbáikat.

Az ebek csaholása, kései hazatérők kaszapengése, gyermekével pörölő anya hangja jelezte csupán, hogy alatt láthatatlanul, szent egyszerűségben, boldog kis világ tenyész. A fűzfavesszőből font kapuk mögött sós kenyeret vesznek magukhoz és mázós bűgrékből oltják szomjukat. A hegyről, kis tempomunkból, harangszó úszott felénk a völgyön át, majd elhalt, mintha az alatt megülő köddel került volna szét. Távoiról a miklóspusztai kövér juhnyáj kolompzava szállt. Még kint legetek volna? Rövid ideig tilinkó szólt, majd gazdája meggondolta magát. Az állatok tüszögése néha úgy hallatszott, mint-ha közvetlenül a nyomunkban járnának. Mire a vén hárs alá értünk, nóm szoknyája a fodráig felszedte a fűvek nedvességét.

Epp jött föl a hold.

Befűtöttük, de nem slettünk. A kúriadomb magasában egyvonalban álltunk a Holddal. A kezdődő ősz színpompa elenyészett körülünk. Arcunk egyszerre emeltük az éjszakai égboltra titokzatosan fejlődő holdkoronggal. Könnyebben öltöztem mint ő, csontomig hatolt a hűvösség. Mégsem vontam magamhoz. Pedig kívántam, hogy különállásunkra úgy boruljon rá az est, miként a világ színeire, amelyek visszatérnek őseredetük békéjébe, a sötétségbe. Vállkendőjét a fejére tette, bajjával álla alatt összefogta, szabadon maradt jobbát a vállamra tette. Mint tükröket, fordítottuk arcunkat a hold felé, s ebben az együttlében és mégis különállásban, azonos és mégis kettős sejtésben lényünk határoltsága csalókan olvadozni kezdett. A hold ibolyaszínnel öntötte el az eget, majd gyöngyházfényűre változott. Ebredezett az éjszaka, meglevemenind látszott a sötétség, s ekkor hirtelen ráláttam magunkra hátulról, amint felrajzolódnak az égbe, a meggyőrt ágazat vén hársal együtt, s sziluettünk élesen elválik egymástól, miközben a fogyásnak indult hold jobb felől oldalán árnyék jelenik meg, majd a hold mályvaszínűre ég. Ott álltunk két világ határán, párhuzamos életek, hátunkon sötétség, arcunkon homályló holdfény.

Ekkor már vaoctam. Megrémült. Még lefektetett, betakargatott. Aztán erőnek erejével sem tudtam összeszorítani a számat. Állam elszabadult, dobpergés gyorsaságával kocolódott a fogam. Hasizombba görnyesztő rángás állt, egész testemen úrrá lett a hideglelés. Már nem számított, hogy ott áll, és táguló pupillákkal hátrál, majd kezével és hátával az ajtónak tapad és sikolt, hisztérikusan sikolt, ahogy a torkán kifer; nem számított csak a magam küzdélem, amint akaratommal megpróbáltam jelen lenni az ellenállhatatlanul rángó testben, amely az ő szemében én voltam, de én nem lehettem magam magamnak, míg kudarcaim magamra nem ébresztettek, s ettől kezdve átadtam magam a remegésnek, rángatózásnak, némileg még meg is békélve, hisz' már akaratom nem volt, csak a szűgyen; s a szűgyen a tehetetlenség békéje.

Megnyugvásomat enyhe láz követte, majd a megkívánás.

Kiszolgált.

Távoli volt, mint a hold.

Később is.

Mintha figyelt volna.

Végre, ismétlődő kudarcaim után, egy éjjelen, felnevetett és eltolt magától. Az arcába néztem: asszony volt, a tudás csalfa hitével.

IV.

Voltam-e kifosztottabb? E tákolmányt, mit az élet csúcának nevezünk, mi földindulás döntötte le ilyen könnyen?

A mesterember önhittsége. A megmunkálendő anyagot az esztergályos masinába fogjuk. Tudjuk, mit akarunk — mondjuk borstartót — ennek megfelelően választottuk ki a fát. Nekilátunk, s a saját ügyességünkön kívül aligha akadályozhat meg más a megvalósításban.

Az akaratot is ilyen esztergályos masinának hisszük ifjan, amely alakíthatóan fogja közre az életet. Az élet azonban kitér, meghátrál, oldalra lép, s mi üzzük, hajtjuk megszállottan, míg egy napon dőbben állunk meg az élet köde előtt. Önhittségünk megtöbretve; útunk sors már és nem választás.

Es menhely sincs. Minden csupa dőre konstrukció, hogy élni tudjunk. Sorra mind összeomlik. Sokszor még mielőtt építőállványunk felhúznánk.

Útunk mentén emlékeztető romok, mint végvárok védvonala, csak azt nem tudjuk, hol van birodalmunk.

Kedélyed örök ingázása:

a lugas-eszmény szdk látkörében

csók,

mámor,

viráglát,

menhely;

ura vagy világodnak, tiéd az erő, az ész, nőd, gyermeked részéről

a szeretet;

majd a sejtés, hogy többre vagy hivatott, szellemed, e nyugtalan erő folytonosan úgy érzi magát az idevarázstól Eden öröm-bokrai között, mintha lefokoznák. Szellemed beleszorul ebbe a gyámkodó enyelgésbe, térre vágyik, szabad portyákra.

Hőssé vágyónál lenni?

Kiért? Kikért?

Es ez a rablólovag-lét? Kicsapni időről időre a titkos menhelyről, aratni győzelmet, megtérni zsákmánnyal és sebekkel, nyugodni hosszú évszakokon át, úgy élni az időben, ahogyan sebünk hegedése és nyomunk megkívánja.

Hát ez a kúriás világ, e táblabíró nemzet nem így él-e? Legfeljebb kívül-belül rom zordon fellegvár helyett tarjagos falú kúriákban; túlméretezett kéjlakokban, mit parknak nevezett, ember által bújává tett másodtermészet rejt a világ előtt.

Hát nem miattatok vonultam-e vissza? Sréter halála után látam-e körülöttem más, mint leplezetlen önérdéket?

A torkom, persze, igen, a torkom.

Ahogy Doktor Bajtner is rámparancsolt. Es a rudnól csodaember (mint a babonás, allgkeresztény jobbagyaim, én a tanult, egy ilyenhez, a tudományok korában): ha vas egészséget akarok, tegyek le szellemem nyughatatlanságáról.

Ijedt kisfűkúnt, mint akinek játékát elrontották, menekülés rohanvást a menhelyre, amit

Édes Mama

már jó előre puhára bélelt.

Égzség vagy szellemem nyughatatlansága.

Volt a szemében valami, ami Bajtnerék németes fontoskodásánál többől üzent. Ismeretlen eredetű tudásról. Megtanulhatatlan tudásról. Föld-eredetű tudásról. Mintha minden tudományok neveléses volta az orvosokba szorult volna általa. Fűzöld íriszében négerbarna rózsamagok úszkáltak.

Atható pillantás.

Tökéletes bizalmam a kotyvaléka iránt, amit szorgalmasan el is fogyasztottam. Hiszen a nagy Kossuth is járt nála és nemzetünk számos jelese. En tartottam volna be egyes-egyedül a legutolsó szög az utasítását?

Volt benne valami az örülléből, ugyanakkor mintha a Szellem közölte volna magát általa. Zavarosan, tisztátalanul, mégis jelenvalóan.

Felkavart, elbizonytalanított.

Tekintete előtt eltörpültem.

Felülről visszafordultam volna. Tudnia kell valamit, amiről eddig nekem is sejtésem volt, és apnról azt hittem, gyereklővel, hogy majd napvilágra jut egyszer, de egyre kopott bennem, s mostanára teljesen elenyészett.

Belém látott?

Tudta, hogy ide jutottam?

Ezért javasolta a filiszterséget, mint gyógymódot,

Lugas vagy szellemem nyughatatlansága.

Megalázó volt. En — filiszter? Hernyó — önhitedben lepke? Aki gyermekként rádöbbsent kisméletiségére, és beletéjesztelte magát a hit, hogy magasabb szellemi hatalom tekintete alatt végzi legegységűbb mozdulatát is, amely úgyszintén kiérdemli a mindenütt jelenvaló figyelmet, s ebben az elbűvölhetetlen állapotban túlságf növekedett a híte küldetését illetően.

Az emlékezet legtöbbszőr megcsúfoló pontossága.
Most: az ártatlanság legies képe — karácsony éjszakája, nekem még éjszaka, a templomba igyekvőknek ez már a pásztorok hajnali miséje. Tudom, hogy megszületett a Kisléjus; hozzá megyünk; csikorgó porhó; atyám árnya a havon; agyonöltöztetésében még az álom melege a bőrömön; atyám árnya a havon előttem fekszik rézsút — játékból megtapodnám, de elsökkök előlem, s én szaporán kapkodom belet iszizmacskámat. Nem lankadó igyekezetem egyre növekvő vidámságot fakaszt bennem. Valaki tartósan néz rám, tarkómon érzem a tekintetét: nem szigorú, mosolyog. Fejbőröm bizsergő pontja egy idő után mégis arra kényszerít, hogy elkapjam a mosolyát. Mentemben, hirtelen, meglepetésszerűen kapom hátra a fejem. Senki. Újból atyám árnyékára figyelek. Most már huncutabban csinálom, mint ritka játszótársammal, a tót farkocssal a bújócskát, mégsem találok senkit mögöttem az éjszakában, csak az égrefozló párálló lehetőséget. Eredménytelenségem és a rejtőzködés elveszi a kedvemet.

Édes Mama már hiába vezet a betlehemi jászolhoz, azok a festett báránykák, színes rongyú pásztorok, pompás királyok, az angyal a csillaggal az istálló fölött, s a jászolban a Gyermek vízteste már nem vidámit meg: „Nem itt van! Nem itt van! En tudom!” — makacsul dobbantgatva csizmákkal Édes Mama biztatására, hogy nézzem csak, ott fekszik a Kisléjus, aki azt a sok mindenféle ajándékot hozta. És már tudom, hogy megint megszomorítottam Édes Mamát, sirva fakadok, a tarkómra irányuló tekintet is elkomorul — általa látom magamat, s azt is tudom, hogy megért. Atyám elfordítja a tekintetét. Ma is jobban emlékszem az árnyékára, rézsút előttem a fehérségen, mint a vonásaira.

Játszótársammal és társalkodómmal növesztettem a Tekintetet.

A rajzolás ettől kezdve nem firkálás. Hányszor igazítottam a látószögéhez Szregova madártávlati képét, míg egyszer aztán sikerült rátalálnom a Horizont és a Zenit között. Nem sokkal később már azt is tudtam, hogy ez az égi Egyenlítő, ahonnan a legnagyobb a belátható földi világ. Parányi emberi lényeket sem mertem a völgybe helyezni a rajzon. Ott állt a lapon a kastély, előtte a park, rejtkeheleimmel, meghitt zugaival, s nem volt bátorságom, hogy bárkit is a környezetemből belerajzoljak. Este, amikor lefekvés előtt újból elvettem, megdöbbenésemre élt a rajz. Legalább annyira voltam én a táj, mint Ó. Mindketten szélesszólva jelen voltunk minden részletben. Mégis, itt is, csend.

Visszhangtalan esend.

Mint annak idején, amikor ébredésem után Édes Mama ölét kerestem, s futomban megtorpantam a lépcső tetején: csend és gyermeki magányom. Figyelme hegye hogyan tompult el bennem?

Növekedésemmel hátrált tőlem. Az időnek van ehhez legfőbb köze. Meltatlanságom jutott kifejletre? Mit vétettem?

Önhittségnek számítható-e, ha a Tekintet örök érzetében élve egyben az Ártatlanság és a Küldetés biztonságában hisszük magunkat.

Mert vétkezhetünk-e engedelm nélkül? Es vétek-e egyáltalán az ellenkezés szoros felügyelete alatt elkövetett bármi cselekedetünk?

Mert miért komorodna számunkérővé éveink során a Tekintet, ha nem lenne valamiféle rendeltetésünk?

Az a képtelen hit, főleg Pesten, hogy mindent tudok, mégha mások bizonyos tárgyaktól emínek is, én pedig csak ötödik vagy hetedik ugyanabból, ám az én tudásom mégis több ezekből is, mert az én tudásom tárgyak fölötti, az ismeret eredetét, rendeltetését, célját is tudom.

Döröszög.

A Tekintet változásai is paralellek velünk.

A kérdés: mikor derült fény az Ó szemében a Genezis döröszögére?

Mert fény derült.

A Genezis és a tudás mint egy összecukott rokokó legyező, amit nem szokás báterembe, kézszemlére vinni: összecukukja is érzékeljük finom megformáltságát, az elefántcsont nyél kesességét, a selyem különlegességét, összességében a tökéletességet, szentnyitva azonban a hajtogatás tagoltságát előtűnnek, majd egy arcipirító ábrázolat tűnik elénk, miként a világ kibomlásában, s nem a Genezisben. Miként a tudás sem bensőkben felgyűlve, hanem a tapasztalásban mutatja meg valódi természetét.

Mi mást lehetne tenni, mint menekülni ennek a szégyenteljes képek a látásától.

Kölcsönös magány.

De egyik nem mérhető a másikhoz.

A kiszolgáltatottság két szélső foka.

Ezért a rejtőzés.

Ki a szánandóbb? Gyerekkori megmagyarázhatatlan elzékenyüléseink, s a könnyek elegendő Nekik. Később: férflás magányaink.

Pedig az indulás!

Sokáig: rajongás!

A rajongás: teljesség. A rajongás a kiszolgáltatottság tudata is. Korlátoltságunké is. Gyakran az ifjú melanchollája: a családás lehetőségével még nem tud elszámolni. A rajongás tehát gyakorta megtorpanó akarát. Az idő még mint az én-író rövidségének ellenpontja jelenik meg: botrány. A rajongás tartalmainak afirmációja később érik be.

A teljesség a gyermeké — a sejtelmek ellenére is.

A tudásból még a fiú nem lát ki —, de sejteltelt már számon tartja.

Az ifjú romantizál — választ, de még a teljességben belül. Vannak személyek (legyenek bár agastyánok), korok (legyenek bár a virágzás korzakai), népek (legyenek bár a legmagasabbra jutottak), akik nem érnek férfivá, nem jutnak ki az ifjúkor labirintusából.

Egyedül a Szellelem az, amellyel úrrá lehetünk a rajongás veszélyein. A Szellelem képes affirmálni a rajongás teljességét, hogy a törekedésben éljen férfivá az ifjú.

A férfikor a szabadság kora.

A férfikor jelenidejű.

Mindig a jövőben vágytam élni. Ténylegesen sohasem voltam jelenidejű.

Vágy volt ez? Vagy inkább az emíens szempontja a világhoz: ilyenek voltunk, olyanok leszünk — ez az útunk.

És gyakran: leszünk?

Lesznek.

Mások lesznek.

Ez korcs kor. Benne magunk.

A jelen nincs.

Így éitem. Jelen nélkül.

A koreszmék is.

Volt valami a levegőben, ami mindent jövőidejűvé tett, és húzta, vontta maga felé, előre az ifjúságot. Mint kiderült, egész Európa így élt előérzetekkel eltelt, a vihar leheltetének pirosával az orzákon, Velencétől Párizsig, Párizstól Berlinig, Berlinig, Prágáig, Prágától Bécsig, Bécsből Pestig. Pest-től Vassóig. A Jövendő! Mint valami varázsige rebegett az ifjú ajkukon. „Magyarország nem volt, hanem lesz!”

Lesz Lánchíd,

vasút, akár Fiuméig!

gőzhajzás,

ipar,

kereskedelem;

lesz,

lesz,

LESZ!

Láttam a Lánchíd munkálatainak kezdetét.

Félreértés, félreértés, ez motozott bennem.

Ezt nem lelkesülő ifjú indította el. A folyam sodrához aprólékos klszámitottság kell. Hév helyett törekedés.

Mint Sréter a vármegyénél. A jövő fuallata itt allg lengedezett. Halmozódó kételey.

Elzárkózás.

A napi politika komédiái; dőre fontoskodások; még jó, ha nem ribilliók.

Ego homunelő!

Egbeikiáltó kicsinységünk!

Mintha arcucsapásként érne: kineveznek megyei főbiztossá. Kítűnő többséggel! Emim, a legjobb úton vagy az alispánság felé!

Magamra öltöm a csörgősipkát: én, a szalmakomiszár! Széna, zab, kenyér, kvártély. Mert úgy tetszik a császár öfelsége tábornokainak, hogy katonáik örökké úton legyenek.

Nyugták.

Ló és gyertya ára.

Jutalompenzék kiosztása a szükevény katonák — szegény páriák — elfogásért.

Lassan mászó idő. Már minden kimondatott, minden megfogalmaztatott, de csak az ismétlődő szónoklatok.

Közteherviselés!

Tizenhárom millió helyett csak ötszázezer!

Tizenhárom millió: a Felséges Nép!

Fényes vár — szűk gunyhó!

A nemzet egyesülni tanul, oly erkölcsi hatalommá lesz, amellyel az ósdiak egyszerű negációja szemben nem mehet.

Nous ne vivons jamais, nous attendous la vie.

És az indulat kitörései: Palinak merem bevallani egyedül. Már a huszonnegyedik órában vagyunk.

Petőfi tudta?

Ó akarhatta Európa erőszakos megrázkódását. Nálam legfeljebb a türelmes vesztes vértolulását.

Édes Mama: Fejünkre gyűjtöd a teőt, kedvesem. Kiféle a Kossuth Lajcsi is? Fráterek fajtájából való. Akinek nincs, könnyen ígér. Akinek van, adni tud. Mi ifyik sem vagyunk.

Palim, inkább erősödöm régi hitemben, hogy csak a véres út vezetne boldogsághoz, és a francia forradalom alatt is csak azok voltak a legbecsületesebb emberek, akik a legtöbb vért ontották.

És a felséges nép, megaporodott idillünk alatt, a mély eszeszevei völgytorokban már erjed, mint tengermélye a szökőár előtt, de erről a mélységről még nincs tudomásunk.

A lassan mászó időben álutak, állistenek, hitetlenség, köznapi okosság. Hol itt az egyirányba fúvó szél?

Mikor jó el a tett pillanata?

Távra kell tennünk az időben, s élni rezignáltan?

Mit tudunk még a rezignációról?

A rezignáció tele később köszönt ránk.

Mi sürgetne a cselekvésre? Az eszmék végül is fárasztóak, s van hol, s mivel kipihenni magam, pipa és bor mellett a dolgok tökéletlenségéről vallott nézeteimet könyveimmel alátámasztani.

Ót miéle életláz hevítette? Miért talált rá a napjára? Hol volt vajon harmincyolc decemberében?

Madame

Anne de Madách, née de Majthényi

Vác

Rétság

per Szakál

a Szregova

„Pestnek bizonyos jövendölések szerint holnap el kell sülyedni. Az utcaszegleteken cédulák, vulgo hirdetések voltak kiragasztva, hogy e hírt terjeszteni nem szabad, s több cinkosok be is fogadtak érte, ha igaz.”

Istenem, mekkorát kacagunk az előljárási baklövésén, mely a tilalmában leginkább maga a legnagyobb hírverő s még nagyobb, amikor híre vetjük a riadalorotól a nagy magyar Alföldnek nekiindult szekereknek. Ázsia — Európa közepén.

A tudás elhomályosította a szemünk. Ha a chillasztikus tanok jegyében egy városra ráolvassák bűneit és kiszabott büntetését, ott készül valami. Petőfi akkor Pesten volt? Ha ott volt, jelnek vehette. A babonát lefordította a maga nyelvére. A hely már akkor adott: Pest megjelődött. A város neklődött, s mi sem állt tőle távolabb, mint a Jelenések Könyvére figyelmeznünk. Az időre kellett tehát tekintenie.

Mivel kezdődött hát? A Lánchíddal? Tehát építéssel? Sréter alapjában jóviális feddéselvet? Az én vén spectabilisokat megbotránkoztató tudálékosságommal? Vagy: honleányok honi kelmet vásároljatok?

Esetleg a Pest elsüllyedéséről való jóslattal?

Mondanám, hogy mindegy, itt volt, kellett, a hosszú kanócban egy részesekénylű tűzovábbítóként magam is.

Ehelyett mégis: a kimaradtam érzete.

Lelekem gyűlelege, mint bedöglött ágyúlövedéké, felhasználatlanul maradt.

Az Övé robbant.

Az Övé, s nem az enyém.

Ikeresillagunk közül övé lett a választott. Mert bennem kihúnyt a Tekintet.

Mi maradt rám? Homousion-homousion-féle feladat: határozat vagy felirat? Mert lényegében ennyi az élet, a nagy pillanatokat leszámítva.

A Mű kézirata últáskámban, összezárv a homousion-homousion kérdésében elmondandó felszólalással, amely határozott kiállás az egyik mellett.

A Szellemelek ez a tagozódása:

Széchenyi

Kossuth

Petőfi

Deák

Teleki

Eötvös

Kemény

stb. stb.

Ahogy megíratódik egy mű és egy szónoklat.

Ez a szerepkiosztás. Ahogy ágálunk, s nem is tudjuk, hol a helyünk a dráma szövetében. Mind a főszerep hitében: az őrtálló is, a hírnök is. Am felvonásról felvonásra kiderül, ha legördül a függöny, hogy kinek jöve útjába a Fórum, kinek Termopüla, s ki szállt sírjába elfeledten.

V.

Ezek a magánégek fölöttünk.

Kocsiztam át a végtelennél tőnő rónán, amelyre egyetlen roppant kunoláként borult Isten két ege; nem is megrendítő volt, hanem minden alkalommal újra és újra — szorongtam. Ijedt gyermekként bujtam meg a batárban. A forradalom után — mily szomorú időszámítás, de mily hatalmas is az eseményeknek (cselekvésünknek?): kettéválasztja az idő tengerárját, mint Mózes a vizeket — sem volt másként. Az élmény frissesége, mintha akkor élném meg először azt a tájat. És ezen még az emlék édessége sem homályosított, pedig az újból átélésben is kielemezhetetlenül jelen voltak az első utazások emlékei. Miért, hogy a felelevenedő múlt az ismétlődő benyomásban nem kopott hozzám, s férfiként, már hanyatlóban, magán, és közepesapókkal a hátam mögött, ismét érzékeny ifjúként hatott rám a végtelenség, s az azt leborító szédítően magas és megmérhetetlen feszítávoiságú holtzat?

Irievség, dőre dicsvágy nélkül bevallottam aztán magamnak, miért. A megmérés miatt volt nehéz. Nem tudtam másénak nézni a határtalan birtokot — önmagában való dolognak — melyet nem jelölnek messzgyék, mint az enyémet —, mint az Övének, csak a Költőnek, az Ó kizárólagos tulajdonának.

Es ezen semmit sem kisebbített, hogy hazatérvén s glóbuszomra nyomván mutatóujjamat, eltakarhattam véle ujjbeggyel a Birodalmát, Tiszástul, Dunástul, Hortobágyostul, míg ápolt körömöm holdja fölött hegyeim, völgyeim látszottak, s kinézvén az ablakon, a dombok élén zárult az én magányom, amely Sztrégováról Gyarmatra, Csesztivéről Losoncra utaztomban mindig elmozdul velem, a maga befogható otthonosságával, hisz' a közeli hegyhátak megszélesítik a horizontot is és a levegőget is, hogy hordozható magánkupolám alatt békén meghúzham magam.

Megpörgettem a glóbuszt, amely surrogva és egyenetlenül forgott ingatag faállványán, mire együlttmozdult az

Alföld kicsinyke foltja,
a Kárpátok óvó köpönyege,
Európa
s a többi kontinens,
a nagy vizekkel együtt.

Játék, kisdud játék, melynek szabályait érvényesülni látjuk, de érteni alig, s nem mi játszunk, hanem velünk.

Összebújni, hogy embermeleggel enyhítsük ezt a földöntúli hidegséget, ha már a lázadás emberi tüze csak magunkban tehet kárt.

Nőben, családban, s a nagycsaládban — a nemzetben — találni fel az enyhelyet, hogy könnyed játékka ne silányodjunk.

Es bukni is mindben.

Csalódnai nőben.

Koresosulni utódban.

Veszni látni nemzetet.

Mert mindenek egyben korlát is — nemünk: így esendő.

Alom van és sors.

Neki sorsa volt. Nekem álmaim maradtak.

Neki sorsa volt meghalni ott a csatamezőn, hogy ne maradjon vissza köznék s meghasonló korbá.

Nekem álmaim voltak arról a síkról, ahol majd hősi önfeláldozással, üdvözült lélekkel esem a paták alá. Azt is tudtam, hogy hol az a hely. Amint átértünk Szakálnál az Ipolyon, s a folyó ártere tagas lapályra szélesül, lehetetlen nem gondolni a Nagyságos Fejedeleme, akinek sátorai itt álltak egykoron Szécsény alatt a nevezetes országgyűlés idején a Borjúpáston: és ha Szécsényt elhagyjuk, s a kocsiút elkanyarodik az Ipolytól, egy fennsíkra érünk, amelynek széléről még látszik alant a szívnek oly édes táj, hogy nem nehéz ideképzélni azokból a történelmi időkbeli az ország színejavát, különösen, ha még gyerekifóval tekintünk szíjjel, de már előtűnik ott a sík, amin az ellen nagy erőkkel szétbontakozva törhet a Nagyságos Fejedeleme, s mily szép halál lett volna ott fedezni Rákóczi urunkat, míg környezete biztonságba nem helyezeli!

Valósággal szerelmes voltam a fejedelemben, már-már megénekeltem, mire lettem volna képes érte. Illeté is ez hozzám, akiben Zrínyi-vér is csordogál: poéta és hadfi.

Igen, ezek a magánégek fölöttünk.

A nappal még elviselhető; a környezet, az ember teremtette tárgyak megnyugtató berendezkedésünkre emlékeztetnek folyton. Az éjszaka nem kínál fogódzókat, előnyöket. Ezért is tartottam tőle és vonzódtam hozzá egyszerre.

Hátravetett fejjel, nyakmerevedésg a csillagos eget fürkészn, keresni az ekliptika mentén a bolygókat, tájékozódni az Oroszian, a Sko.pio. a Pegazus vagy az Orion jegyében, de főleg az Orionében, vagy ahogy a köznép száján forog, a Kaszásében. Eljárásai azokkal az alapelemekkel, miket a csillagászat nevű tudomány — talán első minden tudományok között — az évezredek során felhalmozott.

Mérni a csillagok szögtávolságát, megjövendölni a bolygók konjukcióját, s ellenőrizni azon az éjszakán, tudni a csillagidőt, a meridiánra vetett pillantással. E kisdud foglalatosságban megszelídíteni a vegtelen nagy eget, s játékszerként idetenni éggömbként a könyvespolcunkra, tudásunk részeként, legkülönösebb tudásunkként, mely rokon a költészettel és a filozófiával, hisz' felejtésünket szolgálja. Hogy felejtjük a kort, melynek foglyai vagyunk és mindent körülünk, mik rabságunkra emlékeztetnek; segít túllátnom rajtuk, hogy elfogalhassam méltó helyem a világban, valósággal felmagasztosni, hisz' a lesújtó, béklyozó kicsinységek törpe birodalmából a magasságba emel, egészen addig, míg káprázó szemem megnyugszik és eddig még nem észlelt jelenségekre is ráaakad az ezidáig egyetemenek ismert csillagászet közt. Akkor fölnyílik előttem a végtelen (talán a hosszabb kintlé után a véroxidáció ekkor áll át az éjszakai viszonyokra), az égbolt nappalhoz hasonló otthonossága szétfoszlik, mert ez már nem a nappali bizszo kecsége, eltető, védő levegőburok, hanem a határtalan úr sötéteje és hidege, amely belém hatol, majd semmivé tesz a világokra halmozott világok emét megrepesztő sokaságával és beláthatatlanságával.

Mindezek ellenére a fölöttem tenyésző csillagvilágok alól sosem mentem be az otthon mennyezete alá kétségbeesve. Olykor mámorral, olykor megnyugvással, máskor kicsinységem józan elfogadásával, de sosem keserűen.

Csak tán magányom kezdeti hónapjaiban, ahogy a válásunk utáni őszön Erzi emléke kezdett kiürülni belőlem, s búcsuzól még felragyogott bennem, hogy a téli csillagképek szemlélése idején még vissza is kívánjam, de a hidegről bejőve csak gyermekeim fejét simogathattam, belülről nem melegekedtem fel a börtől sem.

Pedig nincs kényszerítőbb őszőke, amely egy másik test melegéhez űz, a végtelen űrnél.

Az űr, mely a maga elképzelhetetlenségével már-már materián túlnak űnik szemünkben, s a másik test megnyugtató valóságossága, mely melegével űzen szolidaritása felől.

Azon a télen, ha Aladár vagy Jolán felriadt álmából, s áthallatszott hozzám nyöszörgésük, alvásra biztattam a dadát, és magamból vettem amelyikük éppen vigaszra szorult. Kís kezüket fogva, szuszogásuktól, lehelletük légtérben, én is megnyugodva elaludtam. Anyira megszokták ezt a kényeztetést, hogy már hangtalanul ébredtek, majd, szinte csukott szemmel állapogtek hozzám, akik még rendszerint gyertyám fénykörében találtak, a nagy filozófok és literátorok szobrainak nagyronótt árnyékai alatt.

Egy ilyen éjjelen alighogy elfújtam a gyertyát, alighogy becsuktam az ablaktáblákat a szellőzetes után, mivelhogy a kanóc felszálló füstje fojtogat, nyílt az ajtó. A hangtalan nyitásból, a gyors csukódásból tudtam, hogy nem valamelyik gyerek. Kérdésemre annyit volt a válasz, hogy csak én, csak én. Jó uram, mintha mindaz, ami történik, magától értetődő lenne. Az éjszakai csendben hallatszott, amin levetkőzik. Főlhajtotta takarómat és mellém feküdt. Megeszeleksem veled, mert rossz nekem látnom, mint emészted madag.

Szó nélkül elfogadtam.

Később is, mikor ernyedten ráborultam, nem tudtam mondani neki egyetlen szót sem. Mindez túl volt a szavakon. Késő esti csillagszemlélem földön túli, tudományon túli jelentésével rokon, de ez mégsem emberen túli volt.

Pihenj, jó uram, pihenj!

Fáradtság ömlött el rajtam, az ilyen alkalmak férfifáradtságánál is élmosabb, mely az erőfeszítéstől is fakadt, hogy elmémmel is utólerjem, vagy legalább erkölcsi érzékemmel, ami történik. Verejték nélkül, szinte lucskotalanul fekdőtünk, enyhe fájással köldökomban. Zsigereim legmélyéről küszözt elő a hála, szétolvasztva határainkat, egymásba mosva kettősségünket.

Pihenj, pihenj!

Teste ősi melegséget idézett, azonosíthatatlant, emlékezett előttem, majd fölfedezett, hogy van ebben némi része az emlékezni nem akarásnak is, szemérmes kitérésként egy eretnek gondolat elői, amely közelített felém, aztán megtorpant elhárító mozdulatom hatására, de tekintete tükrében meglátam magam, a sorstól megajándékozottat, aki ebben a felolvadásban a teljes azonosulásba hulltam, s ezzel gyerekké lettem, az ő gyerekévé, aki most magába fogadott, s gondoskodott rólam. Ez az elháríthatatlan gyermeki érzés anyámat idézte, a hozzásimulás fájdalomát, hogy különálló lényként léteznék a világban, s mindhiába kínzó szeretetem, amellyel egyre szorosabban tapadok hozzá, az érzés botrányos kudarca egyre nyilvánvalóbb lesz, s amint ruháján át hozzám hatol testmelege, fölszakad belőlem a sírás tehetetlenségén.

Pihenj, pihenj!

Erdes jobbját simogatóan végighúzta a hátamon, majd tarkómra tette. Fejem így, mintegy könyökbe zárva, feküdt mellem, fölemben zavartalan, nyugodt ritmusban dobogott a szíve, mintha megbízható gőzössel hajóznék a Dunán, amelynek masinája alattam léleknyugtató kiegyensúlyozottsággal dohog; orrom így hónalja közelébe jutott, amit a fejemet könyékhajlamba záró kar csak félig fedett föl, bár asszonyosan dús szőrzete, hüvelyknyire a szememtől, így is kilátszott. Amint megrendültségem múltfélben volt, szaglásom kitisztult és felfokozódott, mint az ebé az izgalomtól, s hónalja rengetege felül, mint az őszl erdő átázott vastag avarjának párája, szállt felém a testszaga. Kitágult cimpákkal figyeltem, majd amikor érzéseim már lanyhultak, orromat a hónaljába fúrta és elmerültem ebben az illatárban, amely előbb frissen vasalt damasztok emlékéit hozta, majd a kisdudásra váró kenyernek nyíltot kemencésájon kiömlő illatát, kaszált mezőket, aratókat, csep-lesék lizzadságát, istállók állatmelegét, az elől jószág felszálló vörpárját, az átszűrt, habzó életmelegét.

Ebben a tobzódásban megelégedtem, de minden kívánás nélkül, mégis be akartam teljesíteni. Ebben az erőltetés nélküli hosszan tartó akarásban különvalóságunk határai helyreálltak, éppen a tartós együttlében, miközben gyermeki hálaérzetem egyre múlt, s eljutottam a tudomásulvételig, a józan ítéletnek eddig soha nem tapasztalt fokára, amely szintén szavak nélküli volt, térélmény inkább, amin a világ elrendeződik bennem. Még nem fejeztem be, elvonta magát tőlem. Így, költőtlenül múlt az éjszaka nagyobb fele, egymás testiségének megnyugvásában, amely túl van a prózaiságon, mert materián túli üzeneteket hozott felém, másrészt a roppant materiális irány biztos emlékeztetője, különösen az azonosságával. Ruth ő, a derék, az Űrnak áldotta, ki föllettem, ki takaróm alá jött, s reggel korán felkele, mielőtt valaki felismerhetné.

Már nem alhattam.

Egyre nagyobb világosság gyűlt bennem.

Nézetem annak a gyermeki és megváthatatlanságát, aki voltam, s aki a tót leánya kukoricahégdű-ajándékával nem tudott mi kezdeni, s legszivesebben megsimogattam volna gyermekkori önmagam tarkóját. Képtelenül nagy volt a távolság akkori énem és Boáz-féle gazdagságom között: a tudás kisdudkorából a javakorába ért bennem azóta. Hirtelen megérinttem a pásztor döntésének hebeburgyaságát: Helénét választani annyit jelent, mint elesni Juno és Pallasz ajándékaitól.

Döntéseink mind ilyenek. Viszont döntenél kell.

A pásztor kamasz volt még? Aligha érte meg benne a tudás az ifjúkorát.

De van javakorunk és aggkorunk.

Am döntéseink akkor is kikerülhetetlenek.

Olyan, mintha föl sem tűn volna, hogy mindegyik más és más, emez már nem az, aki egy hónapja volt. Formálisan persze világos a különbség, de ha ez valóban megkülönböztetés is lett volna, nem következnek oly gyorsan egymás után. Lónyai Etelka, Cserny Mária, Dacsó Lujza, Matkovich Ida, Fráter Erzsébet; olykor ketten is szinte egyidőben.

Az érzés tökéletes egyneműsége a kultúrja gyökeres eltérései ellenére. Ez lenne a teljesség?

Es a tudás?
Bizonyos fokig szerencsétlenség a feleségül vett nőben rádöbbenni az érzésünktől függetlenül létező lény különvalóságára.

Amikor nekikültem festeni, és fejformája, vonásai független tárgyként, önálló létezőként jelentek meg előttem, még elodáztam a felismerést. Mert akkor már bármennyire is igyekeztem, nem kizárólag mint szerelmem ült ott előttem, hanem úgy is, mint aki a phrenológia — én e tudomány igazságáról meg vagyok győződve — szemüvegén át szemlélhető.

A kép nem tetszett neki. Pedig nem voltak rajta szembeütlő ügyetlenségek. Arcbőre és tekintete is élt.

En, az eminens, a legszemélyesebbek tudására gyakran gyáva, átengedtem neki a felismerés pillanatát.

Attól kezdve leépülés és örökös ismétlődés.

Ezért tehát kijár neki a felmentés.

Felmentem őt.

Nem ő hibázott, nem én vétettem.

Könnyű lenne megfogalmazni ítéletünket, miként Hugo Viktor után — ki azt állítja, hogy a nőkre többnyire az jellemző, hogy semmi jellemző nincsen — meg is tettem, mondván, hogy a leánykáról tartom én ezt csak igaznak, mert amint a főkötőt fölteszik, a lányl szenteség arcát leteszik, s előjönnek a valódi színnel.

A nő esztétikail, s költői világunknak mindig legkiválóbb, s legjogosultabb tárgya fog maradni, mert benne a csillagokkal szemben testet őt világi-ságunk, s életünk menetében egyre tisztultabb alakban, a legszemélyesebben érintve fogjuk felismerni nem csupán időbeli létezésünk botrányát, hanem a világok sokaságát, a teremtés változatosságát, a tér gazdagságát, ami előtt teljességigényünk merő ábránd, a kultúra mesterséges terméke.

Es ennyiben a nő már nem csupán esztétikail, költői tárgy, hanem a legteljesebb tudás is, mint a csillagászat.

VI

Nem kell, hogy bölcsességünket külső erő összeomlassza. Elegendők vagyunk ehhez mi magunk is. A kiegyensúlyozottság nekünk lesz a teher előbb-utóbb. Elrendezeti életünk számárbörkenti szárad ránk, s ijedten menekül-nénk állserségünkbe. Vedlő állatok módjára külszint cserélpénk — ez a képességünk emel a törzsfejlődés csúcására bennünket: az alattunk levő állatok ugyanazok maradnak, ha testük burka megújul is, mi viszont akár színről színre mások lehetünk. Ma radicalok, holnap pecsovicok. Ma a demokráciával kokettírozók, holnap az arisztokráciával. Ambár alapérületünk mit sem változik — ránk vall.

Felkötölj ifjúságunk ideje.

Nemzedékünk ifjúkori evangéliuma reinkarnálódik, hogy kedélyünk köz-napi hullámszáll, ebből fakadó tévútjaink megcsúfoltassanak. Nem kevés erő kell, hogy ne mi rontsunk rá ebből evangéliumunkra időmeghozta kudarcal miatt.

Mily könnyű is lenne!

Mert öntészi munkánkat bölcsőbb fejjel könnyebben végeznénk. A férfi már látja az ifjú tévedését. Az ifjú még hihette, hogy a kozeszmék levon-tak szemének balítélet szülte hályogát. A férfi már tudja, hogy a látás ettől még aligha lett élesebb. A legmegtévésztebb optika vált sajátjává — az eszmék okullárja.

Virozsilnak mondott igen magyar és igen szabadelvű búcsúbeszédemet az iskolatársak mily nagy tetszéssel fogadták, nyakra-főre másolták, egymás kezéből kikapkodva — vajon hányuknak került a kezébe a sötét évek alatt? és hogyan néztek azon szavakra? — és Virozsil is igen szépen megköszönte, de hamar erőt vett meghatottságán és pedagógusi önelégedettségén, s csak nézett bennünket, szétszédni készülő tanítványait.

Lopva rátekingettem.

Nem megválni sajnált tőlünk. Féltett bennünket.

Arcáról az önvádat is leolvastam.

Akkor még nem tudhattam miért.

Önvád, mert veszélyhelyzetbe hozott bennünket.

Mert lehet-e vakká tevőbb hályog az eszméknél?

Ideál-reál minő elegye a leghasznosabb? Ez sosem az ifjúság dilemmája, hanem a Virozsiloké. Képtelenül nagy felelősség.

Ó, ifjú Európa! Mennyi névtelen és mily kiváló mestereid valának, hogy még alig acélosodtál meg, s már a világ színpadára léptél!

Talán mestereid meglepetése vala a legnagyobb látván meglevenedni azon nemtőköt, kiket követendő, elibétek állítottak.

Az eszmék lázálma.

Egy Kossuth figyelmeztetése (milyen paradox — éppen egy Kossuthé):

egzigencilák.

Az eszmék lázálma:

az emberiség szentsége;
a szent hon;
testvérekké lesznek a nemzetek;
öntudat;
cselekvés.

Hinni benne, hogy ami Napóleonban elkorcsosult, bennünk újult erővel éled. Európa vénhedő izmalban gyülekezett az erő, hogy 48 tavaszán kipat-tanjon.

S Európa most a száműzöttek és titkosrendőrök kontinense.

Persze nem számolhatunk a bukással, ha a győzelem a cél.

Pesten, börtönömből szabadulva, még rendőri felügyelet alatt, végigjártam Petőfi nagy napjának színhelyét, a forradalom útvonalt. Dicső nap. Egy ilyen pillanattért érdemes élni. Aztán megálltam merengőn a Duna partján. A Lánchíd állt.

A magam közönséges pillanatainak sorozata — mint rendszeren ezt nevezik életnek.

Hol voltam azon a napon?

Mit csinálhattam?

Mire gondolhattam?

Igen, az egzigencilák. Azokat mindig a Petőfi-féle nagy napok után ta-nulta az ifjú Európa. A nemtők ruházata szakadozott lett, márványfehér bő-rük vesztett fényéből, olykor már utcalávnak látszottak.

Március, április, május. Mit is csinálhattam? A tél utóvédharcát vívhatta bennem, elmerülhettem betegségekben, túl annyi egyéni vereségen, ismételtlen legyőzve testi létemben, nyalogatva sebelmet, s aforizmákat gyártva esendő-ségünkről. Úgy mint: ismétlődő egyéni vereségeink értetik meg velünk egyé-ni létünk természetét.

Edes mama kifakadásai az ágyam mellett, hogy az ország a végromlás-felé halad. Miért is értené meg?

Pedig csak kértünk.

A megyegyűlések handabandázásai.

Pozsony időmúlata.

A kikényszerített, hirtelen jött szabadság. A nagy tavaszi munkák. a parlagon maradó földek. A völgyekben megbúvó nőerrádi tobbá-vtalyak fölött már nem lehet eltekinteni szórakozott szemmel a kastélydombokról, mintegy a panorámát élvezve.

Tanulni kezdjük végre, hogy mily mély tenger a nép.

Az idő hirtelen felgyorsul, minden egymásra torlódk, a történelem ele-venedlk meg előttem. Nyűgeim leválnak rólam, mint a csoda folytán gyógyuló leprásról a rondaságok.

A szalmakomiszár főző szerepéhez.

Akkor már látszott: ennyi lehet fölém a legtöbb.

A nemzetország nyári szervezésének kudarca.

Veszélyben a hon! S a nép nem kap a kaszákhoz!

A táblabíró uramék értetlensége a sorozásnál a rejtőzők, meg nem jele-nők miatt.

Nincs idő rájukolvasni az elszalasztott éveket. A kihágásokat és túlkapá-sokat.

Katona kell!

Nemzetőr!

Szeptember elejére összeáll a zászlóalj.

Miből csináltuk és hogyan? Ma is ezt kérdezem, ha az a nap Gyarmaton eszembe ötlök, amikor szabályos rendben, felszerelve, útnak indítottuk a honvédeket a váci táborba. A nemzet testében gyűlt erő nem egyetlen kiadós étkezéstől halmozódik fel.

Kimerültség az egybefolyó tevékeny napoktól; de: addig még sohasem olyan megelégedettség, mint akkor, amint a szedett-vedett fegyverekkel, de mégis valahogy ellátott, fehér tollas, nemzetiszínű rózsás fővegű csapat el-vonult előttünk, a fegyvereket leszámítva kitűnő felszereléssel.

Egzigencilák.

Egy dolmány, attila vagy ujjas mellény;

egy posztónadrág;

egy pár csizma;

egy rövid szűr, köpeny vagy csuha;

két pár fehéremű;

egy nyakravaló;

egy főveg, nemzetiszínű rózsával és fehér tollal;

egy vászonzsák;

egy bőrtarisznya — minden emberünknek.

Később is: széna, zab, kenyér, előfogatok, ruhanemű, pótlóvazás.

A nemzet szeptember végére valóban összefogni tanul.

A megye életképességének első igazolása. Mégis történt, valami az el-múlt években. Helyi jellemények nélkül kalandorvillakozások a marcius tizenötödikék. Az a másfél év most a történelem sűrítvénye.

Palota és gunyhó társalkodása.

Amíg a nép körébe eszméink nem jutnak le, ott gyökeret nem ereszte-nek, addig ne várja a hon, hogy szorultságában a tömegek gyermekel se-regestől sietnek a segítségére.

Az óvatosságok: félnek feltűzelné a népet. Pedig a nemzet ügye nem ügyes bajnokok egyéni bajvívásán, hanem a felkelt népek hevületén múlik. Népgyűlések!

Valóban szószékké a papok prédikálólhelyeit!

Ahogy az ország egységes organizációvá válik a veszélyben.

Naponként némi csodálkozással magam iránt: azt hiszik, mindent végbe bírok vinni, járnak hozzám mindenféle ügyben, s én eljárók mindegyik-ben.

A nógrádi önkéntes honvéd zászlóaljjal lennék ott magam is mégis, Pá-kozdnál és a Lajtánál, a tél kemény meneteléseiben, a dicsőséges, világra-szóító (legalábbis Európára) tavaszi hadjáratban. Es hát Világosnál. Vagy inkább Komáromban.

Világos érthetetlen. Voltak még tartalékaink. A túlerővel szemben ott volt a népfelkelés eszméje, amelytől, ha elharapódzik, nem lehetett volna soha nyugta az ellenek. Mindenképpen legyőzték, de mily szegényletes megadás-sal? Végigháborúztak Európát. Egy Napóleont legyűrtek. Kérik juték a zsá-
nokok, vér- és dacszövegsége szerint, s reményünk se lehetett.
Medve és kétféjú koronás madár: földön, égen rádtalálnak, szétmarcan-
gólnak, könnyű zsákmány vagy, szinte csak játék.

Hősieség?

Az ifjú Európa már szétverve. Példa még lehetünk, reménység; de gyűjtő
láng, mely átcsap országhatárokon!

Az eszme, mely egy kontinensnyi ifjúságot táplált, nevelt, az eszmének
egy formája és foka ebben a népben vált nyilvánvalóvá; az a kor, s ez a
nép a fejlődés élvonalában tudhatta magát, hogy elbukott törekvéseink ké-
sőbbi korok más népeiben magasabb fokon táruljanak majd fel.

Ennek a népnek ekkora szerep adatott az egyetemes fejlődésben? Nem
igazán főszerep, de nem is Fortimbrasé.

Ismétlődő vereségeink érték meg velünk nemzeti létünk természetét. Mo-
hácsaink máig tartó sora. Mégis, mintha Világos más lett volna. Világos ta-
lán Európának is mondott valamit: az emberiség útjáról lebbent föl a köd.
Felvilágosító erejű vereség: a jövődől fölül futja át a látszatokat.

Hon és evolúció!

Nekünk egyik is elég teher. Sohase fogunk kilátni magunkból: egyik ol-
dalról az Úveghegyek, másik oldalról a Ríz- és Vashegyek. Be vagyunk ide
zárvá. Elvárásolt nép. Miközben a föld nyikorogva forog velünk.

Csoda-e, ha lázalmaink vannak?

Zrinyi halálában is, Széchenyi végső elszánásában is látni véljük a né-
met kezét. Jó hinni, hogy a német tette. És jöjjön hír Petőfiről a szibériai
ólmányák mélyéről, ne a sebről, amit a pikák ejtettek rajta! Ne a fel-
nyársalt póteastestről! Tűnjék fel Székelyföldön, az alföldi vadvízek nádasal-
ban, erdcink elvadult szegénylányeivel! Csak pislákoljon a remény, tart-
son az árnyéktól is az ellen!

Milyen időket élünk, hány mártírkezet szorítottam!

Milyen kiválók áldozták fel magukat, s kicsinyiségben megmaradtam
én, a változhatatlan kedélyemmel, belefáradva önmagamba, a múltba, cse-
lekedeteimbe. Itt ebben a batarban, miközben Pest tele rázatom magam,
táskámban az olvasásra alázatos kérelem átadandó mű, összezárva egy szó-
noklaltal, melyből a retorikát leszámítva egy NEM marad. Ebben a romló
hangulatban, mely mindig erőt vesz rajtam, órák múltán, utazás közben, is-
mét visszazuhanás magánmeghatározottságaimba: csak a test van. És már
percek óta minden olyannak tűnik, mint azelőtt; felfedezték a nehézkedést,
mely változatlannal áthat bennünket, s külszínre sem változott semmi, semmi
sem öltött más formát.

Már-már felmerül a kérdés: volt-e egyáltalán azelőtt?

Tényleg: történt valami?

Nem álmodtam mindezt?

Itt a táskámban velem a mű és a tett. Tapinthatom.

A magam endogenezise mélyen elrejtve a műben, az emberiség filo-
genézisének rajzában: levetkőzhetetlen zárkózottságom és leküzdött, ám gyak-
ran felcsapó becsvágyam különös keverése.

Mindenképpen egyensúly: magammal és a gondolattal összevetve.

Mértékem szerint az univerzum egyensúlya.

Míg magam itt a lélek örökös hullámverésében.

Noha, mióta drámámmal kész vagyok, az ezernyolcszázhatvanas tél
óta, a felszín zajgása alatt, mélyen, nagy belső béke.

Hányóda-veroóda a sokszempontú világ kívánalmai között, mindig is
a megfelelést igyekeztem; így élve, miközben lelkem alapérületét vélttem
mervadónak, holott a mélyben megbontatlan gömbként a béke teljessége,
aminek a fölfedezését az a nevezetes tél hozta meg.

Talán ezért is az idegenség gyakran mindentől ami külső. Az elmúlt hó-
napok sürgős-forgásában is, cselekedvén a köz javára, a megyei fölbuzdulás
hangadójaként jelen lévén mindenhol az érdemleges történelemben, munkál-
kodván az új közigazgatási rendszer kidolgozására alakult bizottságban, meg-
értvén a néphez való szólas ismételt időszerepét, beleértve a német és
tót nyelvbeni megértésünket is, összegyűjtve a császári közigazgatási hiva-
lat iratát, hogy arról az átkos rendszerről saját kezemenyemű járja fel az
igazságot, önkényüket és erkölcstelen korrupciójukat; dolgozván még any-
nyilféle bizottságban, és mégis, a buzgalom és megújult lelkesítés csúcsain
váratlanul szédítő meredély peremén látni magamat, s ettől a nem is rémszítő,
mint bénító látványtól magamra figyelve már; és az általános zajgás közé-
pette, amely tavaszi méhészongássá oldódott és környezett, egyedül lenni meg-
oszthatatlanul.

Nem oly erős bennem a hit, hogy ne kételkednék, s nem oly megin-
gathatatlan bennem a bizonyosság, hogy hinnék magamban, magunkban. Fel-
riadni ebből a révületből, s fűrkészben, már-már alattomosan körbenézni, ész-
lelte-e valaki idegenségem, majd hangosabbnak lenni, mint annakelőtte.

Alnok is vagyok?

Az lennék?

S mi még?

Árny, mely minden fuvallamra elleng?

Olykor narcisztikus önélvélet keitősségem miatt, mint márciusban is,
hogy futja ítem a politikai álnokságára is, a csfnyre, mely Szontágh-
hoz illet volna inkább. Ismervén az urak lelkesülő hajlamát, majd a józa-
nodásukat hazafelé szekerzés közben, s a felébredő óvatosságukat mire
otthonukba térnek, valóban csel kellett, hogy a választmány minden tagja
aláírásával véglegesítse felhevültségét, a bécsi udvarral szemben: Nehogy valaki
azt mondhasa, hogy a következődő határozat a többséget megfélemlítő kisebb-
ség műve volt, nyissuk meg termünk ajtait, és mindazokat, kik a határo-
zatát a felelősséget elvállalni nem akarják, távozásra szólítsuk fel. Akik
pedig a határozat hozatalába befolyani óhajtanak, azt aláírásukkal szentesít-
sék.

A perc ünnepélyességében határozottan érzékeltém a döbbenet csendjét
is. Hisz a jelenlevő száznegyvenkilenc férfiú száznegyvenkilenc egymástól kü-
lönöző lény volt, köztük ingadozók és meghunvászokodók is, akik ki lettek
penderítve a megnyilatkozás sík terepére, s gyermekfogásomtól — min-
den nyilvánosságot érintő fogás Antonius Caesar fölött elmondott gya-
szbeszédétől kezdve ilyen naiv, s mégis hatásos — visszádiakt, hogy kinyil-
vánítsák lényüket.

A kitárt ajtók betöltetlen úrje, cselvetésem eredményességéért, a szár-
nyasoltárok ünnepélyességével zárított be.

A kirobbanó önélvetésben a gyávaság is ünnepelte magát.

Úlve maradtam vereségem súlya alatt.

Mert vereség volt ez is: küszködéseimmel szemben itt vannak körülöt-
tem a honért felelős felnőt férfiak, s közöttük számosan olyanok, kiket
mindig a külérő állít ide vagy oda, s akik mégis, kormány nélkül há-
nyodásukban is sérülhetetlenül egészségesek, míg te magad könnyebb bot-
lástól is életveszéllyel járó sebeket szerzel, ki naponta felépted lényed, csak
azért, hogy holnap előlről kezdhesd, csak azért, hogy annak tarthasd ma-
gad aki; miközben elpadnak testi lehetőségeid, s anyagként minden egyre
rosszabb.

Mіндеz tehát miért?

A legszebb gesztusért talán: a teremtés gesztusáért, amelyet magunkkal
szemben gyakorlunk.

Az Úr is ekkor a legnagyobb, izgalomtól felhevült angyalokkal körül-
véve.

Széchenyi a Híddal.

Nekem mi jut? Egy NEM marad, melyet aláírásom hitelesít.

Önhittség lenne, ha teremtésértékűnek hinném? Hiszem mégis: valami
érvényes. Egy NEM.

Általános erőtlenség. A testé is, cselekedeteinké is, a műé is.

Mégis gyakorolni mindben a teremtés gesztusát: felépíteni magunkat
minden ébredésünk után, látni szétolvadni cselekedeteinket a hatásban, s
szemlélni esendőségünket a mű formaadó önkényében.

Oly tökéletlen minden emberli.

Tákolmányok.

VII.

Az idő belátható szakaszára rendelkezünk világos célképzettel. Azon túl
ott a végtelen, az utópiká káprázata.

Jelenbe-zártságunk felismerése megkíért mindenféle tévutakkal.

Végül, ha bölcsekedő hajlammal vagy áldva-erve, kilgazításokat végzel
a jelenen, te ezen az életszeleten, ó amazon, bár mindketten a magatokét
hisztiek egyedül üdvözítőnek. Gyakran mégis, a látszólagos különbségek el-
lenére is, egy töröl fakadnak elképzeléseink: hámot raknánk az élet nya-
kába, hogy megrendszabályozzuk betöreiten csikó-termesztét; szabályoznánk
mint folyóinkat, abból a tévképzetből kiindulva, hogy ismerjük partjait és
egyszerű mérnöki munkán múlik a siker.

Naivak vagyunk, mint utópiaink.

Mikor érik be végre szellemünk, hogy a valóság sokszerűségében lás-
suk meg nemünk lehetőségeit?

Hol az a gondolkodó, aki nem a leegyszerűsítésből jelöl célt nekünk?

Készül-e új eszme Európa poros fölőnsai között?

Most, utam végéhez közeledvén, Pest előtt, fölöklik ifjúságom ideje, eb-
ben az ifjú, zajos városban, Edesmama intelmei szóban és lelvében a város
veszedelmeivel kapcsolatosan.

Mára látszik, ha még sok minden csupán sejtés is, mi indult el akkor,
a Dunapart kiépítésével, a gőzhajókkal, a palotásorral, a hajógyárral, a sza-
porodó munkássággal, a forgalmas piacokkal, de még a setét városzugokban
reggel föllet legyilkoltakkal is: Pest kitértetett pontja leend az országnak,
minden tekintetben, miként az élő szervezet sem nélkülözheti az egészséges
részek egy központ általi összehangolását; mi pedig körülünkben egyre isten
háta mögöttibbek. Pozsony egyetlen szarjlengetésre esik Bécestől a koronás
madárnak. Pest a középpontja lesz az országnak. Itt, Kelet és Nyugat vá-
lasztóvízénél, a límesek mentén, honnan a magasra jutott Róma szemléle
borzongva a szítlya síkot, nekilodult egy város, ahol zúg, fodrozódik, hab-
zik az élet árja, s ahol kimondtuk ifjan valamit, s ahol egy NEM-mel
leszünk húségek hajdanvolt önmagunkhoz, mégha ezen a nemen átcsapni
készülnek is a hullámok, amit talán mi magunk is felkörübeolunk.

Tudhatjuk-e, hol érnek partot, s milyen erővel a tetteink nyomán fod-
rozódó hullámok?

Ne legyünk retorikusok mértéken fölül.

Hisz' becsomóztattak-e már a vexatívus keresetek periratai birtokaim-
mal szemben?

Családom és tulajdonom ellenre cselekedtem — Edes mama rám ol-
vasta és nem tévedett. Nem láthatta be, meg sem kísérelhettem efelé te-
relni hisz' az tiszteletlenség lett volna, ha a honvédelmet partoló tamó-
gatásával, karitatív hadikórházával ó is ugyanazt cselekedte. A nép, mely
házát véd, jogot teremt magának azon a földarabon.

Edes Mamának az a szerep jutott, hogy védje az osztatlan családi bir-
tokot.

Az ellenkezőjét küzdöttem ki magamnak.

Mert miért emelnék ki magunkat az idő árjából, hasztalanul dacoló
szirtként? Miért tulajdonítanánk nagyobb jelentőséget annak, ami velünk
történt, szemben az előtűnik megesetekkel és a hajdan bekövetkezők-
kel?

Ha mindezt nem tesszük, ezenmód megóvhatjuk magunkat a korillúziók
elvezetésé által ránszakadó tehetetlenségétől.

Az egyéni lét kudarcái és a történelem jégverési készletnek bennünket
az összegzésre. A kedély megbicsaklott öntudatunknál hamarabb elvégzi a
szükséges műveletet, élénk teszi a végeredményt: hiábavalóság. Az értelem
pedig a magának tulajdonítja ezt a végső bölcseséget: farok csóválja a
kutját.

Ó ifjúságom városa!

Látszólag ismétlődés.

Holott a gondolat tapasztalat nélkül még a képzelés tartománya.

Nem marad más, mint felismeréseinkkel együtt élni.

Olykor már az események pontos kiszámításával.

Mégis mi teszi ezt a monotonitást oly eddessé?

A kopás?

Hisz' közben minden egyre rosszabb. És az ismétlődésekben töltünk el-
köszön a létezés.

Az ismétlődés öröme tehát?

A természet körforgása sem kecsgetet már az időtlen perpetuum mo-
bile illúziójával. Az élet is föléli lehetőséget, ha az élő és élettelen mögött
nincs örök mozgató.

A betlehem-i csillag szelőd, óvó ege elreppent a legelső ártatlanul kez-
detleges eszközünkötől. Az első pillanában talán meg sem hallattuk azt a
finom, pengő hangot, amellyel kezdetét vette vedetésünk szertefoszlása.
Pedig az alig észlelhető nesz nyomán világok sokaságára robbant szét —
azzal a félelmetes némasággal, amely az emberi tudás körének tágulását
mindig is kíséri — a betlehem-i csillag ege.

Milliónyi irány fölöttünk, amely mind sehova fut.

Rajtuk pedig a kettős törvény: nehézkedés és az úr vonzása. Miféle
élni segítő utópia épül majd ebből?

Ádám-emberiségünk az öngyilkosság szirtszegélyén járt mindig is, mi-
óta küzdetet. Miként magam is. Anyai csapás után következetes tett az
egyetlen könnyű lépés.

Vagy mégis inkább az a természetes, hogy a közelmúlt telein — hány
év óta már? — föl sem merült bennem a lehetősége?

Ifjan, a megsejtészerű tudások idején gyakran.

Most, a tapasztalat fényében nem. Drámában az örökös összeomlások-
kal szembeni folytanos, makacs kiegyensúlyozás az, ami már nem is szín-
padi elem. A klasszikusok mértékével biztosan nem.

Magam fölül nézve pedig hiteltelen az éret; Ádámnak a legvégsőre is
elszánt próbálkozása.

Ebben megint: Endymion kegyeltje.

Aloméletem komolyan vétele nélkül megtaláltam volna-e a hitelesítés
formáját ehhez a kétségbeesett kísérlethez? Mert a dráma jelenlegi állapoi-
ban Ádám nem megtapasztalja a történelmet, hanem még csak megálmodta,
és így az önfeladása az ifjúé — csalódással menetrendjét még csak sejtji.

Ezzel felel az idő távolából a hűség rimfjével énem a Virozslának esz-
ményéről számot adó ifjúnak.

Az ó tragédiája ez.

Az é az ifjúé, aki Virozil tekintetéből kiolvassa a maga és a körülötte
zajgó társak sorsát. Mi megvénülhetünk, de mert a mostani fiatalok vének
— blaurtság, csömör, cinizmus —, a mi hűségünkön múlik az újjászüle-
tés. Nekünk kell lelkesítenünk és lelkesednünk.

En, Endymion kegyeltje.

Az öngyilkosság a gondolat csapdája. A gondolat mint lehetséges élet-
idegen elem. A tapasztalás, mint a kedély mederben tartója és a gondolat
csiszolója.

Ó, ifjúságom városa!

Tapasztalásban aggként, újból itt, aki már a halált is könnyen fogadná.
Ha elszámolnék éveimmel, hát mire is jutottunk?

Sokra és kevése.

Az élet megváltatlan, és/de visszavonhatatlannak tűnik. Esélyeink a két
minőség közös territóriumában lehetségesek.

Sokra-sembire.

Semmire-sokra.